

הקדמה: נחלות הכלל והפמיניזם של סילביה פדריצי

עדי מורנו

בפתיחה לספרה *Re-Enchanting the World: Feminism and the Politics of the Commons*, שממנו לקוח המאמר שלפנינו, מצהירה סילביה פדריצי כי הבחירה לפרסם דווקא עכשיו תיאוריות הנוגעות לנחלת הכלל עשויה להיראות נאיבית, ואוסיף שהיא נראית לכל הפחות בחירה מיושנת מעט. בימים אלו של עליית משטרי ימין קיצוני במדינות רבות בעולם, ובישראל בפרט, כאשר המציאות הפוליטית-כלכלית דוחקת לקרב מאסף בלתי אפשרי כמעט על המשאבים המעטים שיאפשרו פעולה פמיניסטית וסוציאליסטית, הציפייה לייסד קהילות סולידריות חדשות ולתבוע בעלות קולקטיבית על משאבים ציבוריים נדמית פנטסטית. ועם זאת, כדבריה, "בשל התחושה שאנו חיות לפתחו של הר געש, חיוני עוד יותר להכיר בכך שבתוך כל ההרס גדל עולם חדש, כמו הדשא הצומח בין חרקי המדרכות בעיר, מאתגר את השליטה ההגמונית של ההון והמדינה ומאשש את התלות ההדדית שבינינו ואת אפשרות שיתוף הפעולה" (Federici 2018, 1).

פדריצי היא אחת ההוגות המרכזיות בזרם הפמיניזם המרקסיסטי, ומחקריה משלבים בין מחקר היסטורי לכלכלה פוליטית. עבודתה התיאורטית אינה נפרדת מהפעילות האקטיביסטית, שמלווה את הקריירה שלה, למען צדק מגדרי ומאבק בהגזעה ובקולוניאליזם. היא הייתה אחת ממייסדות הקולקטיב הפמיניסטי הבינלאומי בשנת 1972, קבוצה פמיניסטית-סוציאליסטית שפעלה למען מתן שכר על עבודות הבית, ובשנת 1980 ייסדה עם ג'ורג' קפנצ'יס את הוועדה למען חופש אקדמי באפריקה (CAFA). כיום היא לוקחת חלק במאבקים של קבוצות פמיניסטיות נגד אלימות כלפי נשים ונגד נישול של קבוצות ילידיות מאדמתן ברחבי העולם, ועבודתה שואבת השראה גם מאופני הפעולה וההתארגנות של קבוצות אלו.

התיאוריות העכשוויות של פדריצי על קהילתיות ופילול (commoning) משלימות מהלך אנליטי ופוליטי שהיא מעורבת בו מאז שנות השבעים. תחילתו של מהלך זה הייתה בתיאוריה שפיתחה על הניצול הממוגרר הכרוך בעבודות שעתוק החיים. שעתוק

החיים (social reproduction), מושג מפתח בתיאוריה המרקסיסטית, מתאר את העבודות הנדרשות כדי לאפשר את קיום החיים האנושיים באופן אינדיווידואלי וקולקטיבי. השעתוק הוא ביולוגי – שימור החיים ורבייה לצורך יצירת חיים חדשים, וגם תרבותי – שימור הלגיטימציה של המערכת הכלכלית הקיימת וחינוך הדור הבא להוסיף ולהישמע לכלליה. לצורך השעתוק זקוקים בני האדם לכל הפחות למזון, לשינה, להגנה מפגעי הטבע ולכושר פריון וגידול הדור הבא, ובכלל זה חינוכו לסדר הקיים. כל אלה דורשים השקעה של משאבים חומריים ושל עבודה. אך בניגוד למרקסיזם הקלאסי, שבו השעתוק משמש להערכה כלכלית של העבודה ההכרחית לקיום החברה האנושית, אצל פדריצי ואצל פמיניסטיות מרקסיסטיות נוספות (ראו למשל Vogel 1983; Walby 1990) שעתוק החיים הוא אמצעי מרכזי לכינון יחסי המגדר, קרי ההיררכיה בין גברים לנשים והניכוס הקפיטליסטי של תוצרי עבודתן של נשים, כפי שאבהיר בהמשך (Federici 1975).¹

לטענתה של פדריצי, לצד כינונו של אי-שוויון מגדרי, הקפיטליזם אחראי גם לתהליכי הגזל של משאבי הטבע וכוח העבודה של עמים וקהילות בדרום הגלובלי באמצעות ביזה אלימה, סחר עבדים ומתן לגיטימציה לכך באמצעות הגזעה – הבניית קטגוריות חברתיות של "גזעים" אנושיים נפרדים לכאורה, וייצור של היררכיה גזעית המצדיקה את אי-השוויון החברתי. שני זרמים אלו של הגותה באו לידי ביטוי בספר *Caliban and the Witch* (Federici 2004), שבו היא מתארת כיצד הקפיטליזם שעבד נשים למרחב הביתי והשתמש בעמים ילידיים בקולוניות כבחומר גלם אנושי, ובה בעת הפך את גברי מעמד האיכרים לכוח העבודה של המפעלים המתועשים.

בעשורים האחרונים היא שואבת השראה מעבודתן של האקופמיניסטיות מריה מיש וונדנה שיבה (Mies and Shiva 1993) על מנת לחבר בין הגזל של עולם הטבע ובין הנישול של בני האדם והכחדת תנאי המחיה באזורים נרחבים. מושג מרכזי שהיא שואבת מזרם פמיניסטי זה הוא מושג נחלת הכלל, המסמן מרחב גיאוגרפי או משאב תרבותי שאינו נמצא בבעלות פרטית אלא משויך לקהילה מסוימת ומשמש אותה לצרכיה (למשל אדמה שמשמשת קהילת רועים, מאגר מים זמין לציבור, אוויר נקי, או משאבים תרבותיים: שפה, יצירת אמנות שזכויות היוצרים שלה פגו או נמסרו לציבור, שיר "עם" שאינו משויך ליוצר מסוים ועוד). בעזרת למידה ממאבקים של קבוצות ילידיות וקבוצות אקופמיניסטיות היא ממפה את המנגנונים החברתיים שיאפשרו את העולם שאחרי הקפיטליזם, ומציעה מתווה לכלכלות חדשות שמקיימות נחלות כלל על בסיס עקרונות של צדק מגדרי, גזעי ומינני וחיים בני קיימא.

1 לדיון נוסף באופן שבו מדינת הלאום מעלימה את המשמעויות הכלכליות של עבודות הבית ראו ברקוביץ 1996; פולברה 1996; אנדבלד והלר 2017.

הטקסט שזוכה עתה לתרגום הוא תוספת חשובה למדף הספרים ההולך ונבנה של ספרות פמיניסטית-סוציאליסטית בעברית. באופן מסורתי, הפמיניזם הישראלי אימץ סדר יום ליברלי ובראשו השגת שוויון מגדרי דרך השוואת שכר ותנאים בשוק העבודה ודרך הגברת השתתפותן של נשים בזירה הפוליטית. משנות השבעים ואילך הופיעו בישראל גם זרמים של פמיניזם רדיקלי, שבאו לידי ביטוי במאבק באלימות כלפי נשים ובהקמת מערך מרכזי סיוע לנפגעות תקיפה מינית ומרכזים למניעת אלימות במשפחה.² אך הזרם הפמיניסטי המרקסיסטי, אולי כמו הסוציאליזם המרקסיסטי בכלל בציבוריות הישראלית, נותר שולי ביותר בתנועה הפמיניסטית המקומית.

בהקדמה קצרה זו אציג את המהלך האנליטי של פדריצ'י לא על פי הסדר שבו פרסמה את חלקיו, אלא על פי הסדר הכרונולוגי של הניתוח הסוציאליסטי שהיא עורכת – מתנאי ההיווצרות האלימה של הקפיטליזם, דרך המאבק הרדיקלי להפלתו בשנות השבעים, ועד לחזון הפוסט-קפיטליסטי של נחלות הכלל.

הולדת הקפיטליזם: כלים שלובים של אלימות מעמדית, מגדרית וגזעית

המהפכה התעשייתית וצמיחת הבורגנות העירונית ומעמד ההון התאפשרו באמצעות תהליכי הגירה מהכפר אל העיר. איכרים עזבו את הכפר והפכו לכוח עבודה בשכר, לפועלים יומיים שעבדו על מנת להמיר את כוח עבודתם לכסף שיספק להם מזון וצורכי קיום. בספרו הקפיטל מראה מרקס כי תהליך זה לא ביטא את בחירתם החופשית של המוני איכרים לנהור אל העיר הגדולה ולחפש את מזלם, אלא היה תוצר סופי של תהליך נישול אליים והשתלטות על משאבים שבסופו נותרו האיכרים נטולי יכולת לקיים את עצמם, וכך נדחקו אל הערים ואל ההכרח לעבוד תמורת שכר.

מרקס מנתח את השינוי שחל בחלוקת העבודה הפאודלית. זו נסמכה על חלוקה גיאוגרפית וטמפורלית. בחברה הפאודלית, האדמות המשויכות לאציל נחלקו לשלושה סוגים: אדמות מניבות של האציל, אדמות מניבות של האיכרים, ונחלות הכלל – שטחים ציבוריים פתוחים שלא נעשתה בהם עבודה חקלאית ושהיו זמינים לשירות כלל הקהילה המקומית. זו החלוקה הגיאוגרפית. אופן הייצור התבסס על חלוקה טמפורלית של זמני העבודה: שלושה ימים שבהם האיכרים עבדו את האדמה "שלהם", ושלושה ימים שבהם עבדו עבור האציל על אדמותיו. כלומר, החלוקה בין ייצור ובין עבודה שנעשית לצורך צריכה וקיום החיים של האיכרים התבצעה לפי ימי השבוע, אך לא דווקא לפי אופי העבודה ודרכי ארגונה. באורח החיים הפאודלי עבודת הקיום שביצעו נשים לא הייתה

2 לסקירה מעניינת של היסטוריית המאבק למען שוויון הזדמנויות בעבודה ראו מאור 1997. לתיאור ההיסטוריה של הפמיניזם הרדיקלי בישראל ראו ספרן 2006.

שונה במעמדה החברתי מזו שביצעו גברים, וכלל העבודה נתפסה כיצרנית – שהרי כל העבודות יחד אפשרו את הקיום וההמשכיות האנושית. נוסף על האדמות המניבות, המערכת הכלכלית-אקולוגית נסמכה על קיומם של ה-*commons*, נחלות הכלל. בשטחים אלו היו בארות או מאגרי מים ושטחי מרעה גדולים, והם אפשרו לאיכרים להחזיק עדר קטן שישלים את צורכי המשפחה.

כפי שקורה כיום בתהליכים שבהם קהילות נהרסות על ידי הקפיטליזם הגלובלי, המערכת הפאודלית איבדה את יכולת הקיום שלה בתהליך נישול שנקרא הגידור הגדול, שבו אדמות נחלת הכלל נתחמו בגדרות והוכרזו כרכוש פרטי של מעמד האצולה ושל בעלי אדמות קפיטליסטים. החלקות המשפחתיות הקטנות לא סיפקו עוד תוצרת שתספיק לכלכלת המשפחה, ואיכרים רבים הפכו לעניים מרודים ונדחקו לעזוב את אזור מגוריהם ולעבור לערים התעשייתיות החדשות, שסיפקו אופן אחר של פרנסה, שכר עבודה שהיה אפשר להמירו כדי לספק את כל צורכי החיים – מגורים, מזון, ביגוד ועוד.

זהו תהליך ההצבר הראשוני: תהליך אלים של גזל, הרחקה ושעבוד שבו מעמד בעלי ההון, באמצעות מערכת החוק והשלטון, משתלט על משאבים ציבוריים באופן שפוגע באפשרויות הקיום של ציבורים וקהילות ודוחף אותם לתוך המערכת הקפיטליסטית לשם ייצור הון נוסף. ההון הנוסף הזה נוצר דרך עקרון הערך העודף, הקובע כי בעל ההון תמיד ישלם לעובד פחות מהערך שעבודתו מייצרת. הפער בין שכר העובד ובין ההכנסה המיוצרת באמצעות עבודתו הוא הערך העודף שנצבר בידי בעלי ההון, והוא המוביל לכך שההון תמיד גדל ומגדיל את כוחו.

ב-*Caliban and the Witch* מראה פדריצי כי התיאור ההיסטורי שמרקס מספק הוא אמנם נכון, אך חלקי ביותר. שני הרכיבים החשובים שחסרים בו הם התהליכים המשלימים של חלוקה והפרדה מגדרית וגזעית. בהיבט המגדרי, היווצרות הקפיטליזם יצרה הפרדה דיכוטומית בין העבודה שנעשתה במפעלים – עבודה בשכר שכונתה "עבודה יצרנית" (productive) – ובין עבודת השעתוק (reproduction), שהמשיכה להתבצע במרחב הביתי שהפך למרחב פרטי ונשי (הרצוג 1994). זהו תהליך שבו נשים גודרו במרחב הפרטי, וחלה הפחתה בערך עבודות השעתוק החיים שהן מבצעות. בהיבט הגזעי, הכיבושים הקולוניאליים אחראים לנישול של עמים ילידיים ולשעבודם כעבדים או ככוח עבודה נטול זכויות במטעים ובאחוזות של הקולוניות החדשות. גם במקרה זה התרחש תהליך חברתי מקביל שזיהה את העמים הילידיים הללו כ"גזעים" נחותים, ולכן ככאלה שניתן למנוע מהם זכויות אנוש בסיסיות – כגון אוטונומיה גופנית או חופש עיסוק – וגם זכויות קולקטיביות הנוגעות לאזורי המחיה שלהם, להתאגדות פוליטית וגם ליכולתם להשתתף בקולקטיבים אזרחיים במדינות החדשות שיצר הקולוניאליזם או במדינות שאליהן הוא העביר אותם במסגרת סחר העבדים.

בניגוד למרקס, המתאר תהליך היסטורי שנגמר פחות או יותר עם המעבר לעבודה בשכר, פדריצ'י טוענת כי על אף השינויים מרחיקי הלכת שהתחוללו מאז תחילת המהפכה התעשייתית – ביטול העבודות, מתן זכות הצבעה אוניברסלית וחקיקת חוקים האוסרים אפליה – נישולן של נשים ושל מיעוטים מוגזעים אינו תהליך היסטורי, אלא הוא אחד מאמצעי הגזל המשמרים את המערכת הקפיטליסטית גם כיום, בהתבסס על ביזה מתמשכת של כוח עבודה נשי וכוח עבודה מוגזע.

הפיכת המרחב הפרטי לבלתי סחיר היא מרכיב מרכזי של נישול הנשים מאמצעי הייצור שלהן. בדיוק כפי שהקפיטליזם מחציץ אל קהילות ומדינות את הוצאות הנזקים הבריאותיים והסביבתיים שהוא גורם, כך, לטענת הפמיניזם הסוציאליסטי, הוא מחציץ אל התא המשפחתי את כלל העלויות הגלומות בשימור כוח העבודה ובחידושו והופך את העבודות האלה לעבודות של אהבה (Federici 1975; 2012), כלומר לאידיאל שבה בעת הוא חסר ערך ובעל ערך שאינו ניתן לכימות, ולכן עבודות אלו מספקות להון בחינם את הדור הנוכחי ואת הדור הבא של כוח העבודה.

כמו דחיקת כוח העבודה הגברי אל העיר התעשייתית, גם גידורן של נשים במרחב הפרטי היה כרוך בהתנגדות ובהפעלת אמצעים אלימים. ציד המכשפות היה האמצעי ששימש את הקפיטליזם לדחוק נשים אל תפקידיהן המגדריים החדשים ולהטיל טרור ואף להשית עונש מוות על מי שהתנגדו לכך. כפי שפדריצ'י מראה, הקורבנות היו בעיקר נשים איכרות, מפרנסות או בעלות מקצוע (למשל מיילדות), או נשים שלא ביצעו את תפקידיהן המגדריים ולא נישאו או ילדו ילדים (Federici 2004). המגדר הוא אפוא תוצר של מהלך היסטורי, של מערך כוחות חברתיים שייצר אותו ומשמר אותו. החלוקה המגדרית משתמרת באמצעות אינטרפלציה, הפנמה של התפקיד הנשי או הגברי והפיכתו לזהות ולמשאלת לב. בדיוק כפי שתהליך הדחיקה של הגברים למפעלים הוליד סובייקטים פועלים שרואים את עבודתם בשכר כזהות, כמשמעות לחיים ואפילו כגאולה, כך האלימות הממוגדרת יצרה סובייקטים נשיים שרואות בעבודות הבית התגלמות של אהבה וייעוד, ולכן פעולה שאינה ראויה לשכר.

הפחתת הערך של העבודה הנשית באה לידי ביטוי גם כאשר היא מבוצעת בשוק, ולכן עבודת נשים נעשית בעבור תמורה מזערית ובדרך כלל בידי כוח אדם של נשים מהגרות ועניות (Ehrenreich and Hochschild 2003). כפי שמרקס קרא למעמד העובדים לזהות את מצבם המעמדי ולהתאגד, כך קרא הפמיניזם הסוציאליסטי לנשים בשנת 1975 לזהות את האינטרסים המעמדיים המשותפים שלהן וליצור שינוי תודעתי באמצעות קמפיין "שכר עבור עבודות הבית".

שכר עבור עבודות הבית כאמצעי להפלת הקפיטליזם

בשנת 1972 ייסדה פדריצי, יחד עם מְרִיירוֹסָה דֵּלָה קוֹסְטָה וסלמה ג'יימס, את הקולקטיב הפמיניסטי הבינלאומי – קבוצת פעולה פמיניסטית-סוציאליסטית שנועדה לקדם את השיח על עבודת הבית. הפעולה המרכזית של הקבוצה הייתה קמפיין "שכר עבור עבודות הבית". כך נכתב במניפסט של הקולקטיב:

הם אומרים שזו אהבה. אנחנו קוראות לזה עבודה ללא שכר.

הם קוראים לנו פריג'ידיות. אנחנו קוראות לזה היעדרות מעבודה.

כל הפלה היא תאונת עבודה.

הומוסקסואליות והטרנסקסואליות שתיהן מתארות יחסי ייצור... אבל הומוסקסואליות

היא שליטת העובדים באמצעי הייצור, לא הימנעות מעבודה.

[...] נירוזות, התאבדויות ואובדן המיניות: מחלות תעסוקתיות של עקרת הבית.

(Federici 1975, 1)

נקודת המוצא לקמפיין "שכר עבור עבודות הבית" הייתה שעבודת הבית היא פרויקט הגזל הנרחב ביותר שהקפיטליזם מבצע נגד מעמד כלשהו, ואת זאת הוא עושה (כיום) באמצעות אלימות מינימלית. העלמת הערך של עבודות הבית היא גם העלמת הערך של השעתוק החברתי, כלומר של משימות הקיום האנושי, והעברת האחריות כלפיהן אל משפחות ובעיקר אל נשים, על כל המשתמע מכך.

עבודת השעתוק היא גם עבודת הפיריון, קרי היריון, לידה, טיפול וחינוך הילדים ויצירת הדור הבא של כוח העבודה. גם עבודה זו נתפסת בחברה הקפיטליסטית כעבודת אהבה וכעובדת חיים טבעית, ולכן רשימת הדרישות שהקמפיין מציב מעוררת פעמים רבות הלם ותגובה רגשית חריפה. אלה תביעות שהן אירוניות אך גם רציניות לגמרי. אם נקבל את העובדה שעבודת הפיריון היא עבודה יצרנית, הרי שכדבריה של פדריצי, הפלה היא תאונה שמתרחשת במסגרת יחסי עבודה – תוצר שאבד, פעולה יצרנית שיש לפצות נשים בגינה. עם זאת, חשוב לשים לב שהקמפיין הזה אינו פרויקט פרגמטי. בניגוד לפרויקטים בני זמננו, שמנסים לכמת את הערך הכספי של עבודות הרבייה והטיפול (אנדבלד והלר 2017; אנדבלד וקפלן 2022), המטרה של קמפיין "שכר עבור עבודות הבית" אינה להציב ערך כלכלי לכל פעולה ביתית אלא לערער את היסודות שהקפיטליזם עומד עליהם, ולמעשה למוטט אותו כליל (Federici 2018).

זהו קמפיין שנוצר בשנות השבעים, ומטבע הדברים הוא עוסק בחוזה המגדרי בין הגבר המפרנס לאישה עקרת הבית. בחוזה הזה, מרחב העבודה בשכר היה שמור בעיקר לגברים והעבודה הביתית הייתה משימתן של נשים בלבד, אך משפחות חד-מיניות לא נעדרו ממנו. בחלוקת העבודה הממוגדרת של עידן הקפיטליזם הפורדיסטי, הגבר זכאי למשכורת משפחתית שתאפשר את קיומו של משק הבית כולו, ואילו נשים מבצעות בתמורה את

עבודת השעתוק שאינה בשכר. לעומת זאת, במשפחה שמורכבת מזוג חד-מיני יש שני אנשים שחולקים יחד בהכרח את משימות השעתוק והפרנסה, ולכן בשפה מרקסיסטית זוהי שליטה של הפועלת הביתית על אמצעי הייצור. אך חשוב לשים לב כי הזוגיות של שני מפרנסים, הנפוצה בימינו, אינה סוציאליסטית באותה מידה מכיוון שהיא אינה כרוכה בביטול תפקידי המגדר המשפחתיים, והיא בעיקר אינה מייחסת לעבודת שעתוק החיים ערך שווה לזה של עבודה שנעשית בשוק. לכן שכר עבור עבודות הבית הוא דרישת תנאי לשוויון מגדרי, ואילו שכר הוגן לנשים בשוק העבודה בלבד הוא דרישה שמאמצת את העיוורון של הפמיניזם הליברלי כלפי משמעות העבודה הנעשית ללא שכר במשק הבית הפרטי (לדיון עדכני בסוגיה זו ראו ארוצה ואחרות 2022).³

האלימות שיצרה את תפקידי המגדר באמצעות ציד המכשפות הממוסד הסתיימה לכאורה, אך גם כיום נשים מוכפפות לתוך תפקידי המגדר שלהן באמצעים אלימים ישירים ועקיפים. סטיגמות על מיעוטים מיניים, תרבות הטרונורמטיבית, מערכת כלכלית שמקשה מאוד על הישרדות של נשים מפרנסות יחידות – כל אלה הן רק חלק מן המבנים המענישים נשים על חריגה מגדרית. ולכן נזירות ופגיעה עצמית אצל נשים הן תגובות נפשיות שאפשר לראותן בקריאת תיגר גופנית ונפשית על התפקיד שהוכתב להן, כמחלות תעסוקתיות ולא כבעיה אינדיווידואלית.

למרות הקריאות השגויות של התביעה לשכר עבור עבודות הבית, היא מעולם לא הייתה תביעה לתיקון המערכת הקפיטליסטית. תשלום מלא של עלויות הייצור, ובכללן עלויות השעתוק של כוח העבודה, יעקר את המערכת הקפיטליסטית מרווח ולכן יבטל את ההגיונות המניעים את הפעולה הקפיטליסטית, כלומר ימוטט את הקפיטליזם באמצעות שימוש בשפה שלו. זו קריאת תיגר תיאורטית ומעשית חשובה ביותר, אך היא אינה מציעה מודל בר קיימא של כלכלה אנושית, כזו שתאפשר קיום ושעתוק אך לא תתבסס על קיומו של קולקטיב סגור בעל מנגנוני שייכות והדרה. הצלע הנוספת והמאוחרת יותר בעבודתה של פדריצי עונה על הנקודה הזאת באמצעות פנייה אל הכילול – מעבר לפוליטיקה אוטונומיסטית רדיקלית של נחלות כלל.

הממשק בין הבית הפרטי לנחלת הכלל

נחלת הכלל היא הכלכלה הסמויה מן העין. היא נוכחת בכל עת, אך מושכת את תשומת הלב רק לעיתים נדירות. היא מעניקה לנו את המערכות תומכות החיים, הן האקולוגיות

3 קצרה היריעה מלהסביר כאן את מגבלות מושג העבודות השקופות (Kaplan-Daniels 1987), שלכאורה מציג דרישה זו באופן דומה. אומר רק כי התביעה להכרה בעבודות שקופות מתבצעת מתוך הגיון השוק וכניעה לו; מתוך הרחבת מרחב העבודה אל הבית הפרטי אך לא מתוך הצבתו של המרחב הפרטי בראש סדר היום, כפי שפמיניסטיות סוציאליסטיות דורשות.

הן החברתיות. אך כמעט תמיד היא מנוצלת לרעה ונפגעת. הרס נחלת הכלל עובר כחוט השני בְּמה שאנו מכנים "פיתוח", והוא החוט המקשר בין רבות מהבעיות שבפניהן ניצב עולמנו כיום. זיהום המים והאוויר, הרעש, הפְּרוּור והתפוררות הקהילה, מי האפסיים התרבותיים שאותם אנו מכנים "בידור", הניסיונות להנדס ולרשום כפּטנט את בסיסם הגנטי של החיים עצמם – בנושאים אלו וברבים נוספים, לב העניין הזה: הרס נחלת הכלל בשמו של הרווח הפרטי (ראו 2011, 124).

נחלות הכלל שתיאר מרקס היו מרחב גיאוגרפי-כלכלי ידוע ומתוחם, חלק משיטה חקלאית וממרקם חיים של בריטניה הפאודלית. אך נחלות כלל סובכות אותנו גם כיום בכל היבט של החיים החברתיים – במשאבי טבע כגון אוויר, אדמה, מים ומגוון ביולוגי, אך גם בתוצרים תרבותיים כגון שפה, קהילות, נורמות וידע אנושי. גם אלה הם משאבים של נחלת הכלל, משאבים שנחמסים ללא הפסק על ידי תאגידים, ממשלות וכוחות השוק. הביזה המתמשכת של נחלות הכלל היא חלק מההצבר הפרימיטיבי שממשיך להתקיים גם בעידן הקפיטליזם המאוחר. נחלות כלל נתפסות כמרחב שאין לו בעלים, ולכן כמשאב שאפשר להופכו להון ללא עלות. אוויר נקי מזדהם בידי מפעלים שאינם משלמים את מלוא העלויות של טיהורו ושל הטיפול בבעיות הרפואיות שהוא גורם להן. מאגרי מים מוזרמים לבקבוקי פלסטיק והופכים לסחורה של תאגידים פרטיים גלובליים; קרקע ציבורית נמכרת לבעלי הון פרטיים או נמסרת לקבוצה אתנית מועדפת כדי לבסס שליטה במרחב ולהדיר קבוצות אחרות; וכפי שהרבֶרט מרקוזה כתב כבר בשנות השישים (Marcuse 1964), גם תרבות ויצירה מנוכסות בידי יחידים ותאגידים וממוסחרות לצורך הפקת רווח, לעיתים קרובות אגב נישולם של חלקים חשובים בשרשרת הייצור התרבותית מהרווח הזה. כיום כמובן מגיעים תהליכים אלו לשיא בחסות הרשתות החברתיות המסחריות, שהופכות מידע אישי וקשרים בין-אישיים לכר פורה ליצירת רווח, ובעזרת בינה מלאכותית שממירה עבודת יזע לשונית להון שנצבר בידי מעטים ומנתקת אפילו את תנאי ייצור התרבות מהמקור האנושי שלהם.

לכן כדי לאפשר קיום אנושי מחוץ לקפיטליזם עלינו לתבוע מחדש בעלות על נחלות הכלל ולהגן על נחלות הכלל שנותרו. זו אינה תביעת בעלות במובן הקפיטליסטי, שמבקשת בעלות פרטית, ואפילו לא תביעה לבעלות של קולקטיב מסוים ומזוהה; זוהי תביעה לבעלות דרך שימוש ופעולה שמייצרים משאבים לשימוש הכלל. כלומר, זהו פרויקט שיש לו מרכיבים פרקטיים: הקמה של גינת מאכל שתוכל לשמש אותנו גם כאשר מחיר הירקות גואה, הכרזה על פארק כעל שטח עירוני חופשי, הקמת מרחב לפעילות תרבותית שאינה דורשת תשלום, כתיבת קטע קוד פתוח שאחרים יוכלו להשתמש בו וליצור בעזרתו משהו חדש, כתיבה של ספר ופרסומו כקובץ ללא עלות רכישה (כפי שפדריצי מקפידה לעשות בכל פרסומיה). מתוך המעשים הללו נוצרת קהילה – קהילה שמשתמשת בנחלות הכלל, מתחזקת אותן ומשמרת אותן. היחס של המערכת הקפיטליסטית לכל אלה הוא פרדוקסלי.

אף שנחלות הכלל נוצרות מתוך שאיפות אנטי־קפיטליסטיות במהותן, במקרים רבים תוצרי העבודה הקולקטיבית הופכים לסחורה נוספת שהקפיטליזם יכול לנכס לעצמו: גינה קהילתית עשויה לסמן את השכונה כאיכותית יותר ולהעלות את ערך הדירות, פרויקט שיתוף ידע יכול לשמש בסיס לתוכנה מסחרית שהרווחים שתשיא לא יחולקו למפתחים הראשוניים ולתורמי הידע. עם זאת, עצם ההשתתפות בנחלת הכלל משנה את היחס של הסובייקטים אל סביבתם (החומרית והאנושית) ומאפשרת יצירת שפה פוליטית חדשה. כך כותבת פדריצי' בתרגום המובא לאחר הקדמה זו:

הלקה הראשון שאפשר ללמוד מן המאבקים הללו הוא שפילול האמצעים החומריים של שעתוק החיים הוא המנגנון המרכזי שבאמצעותו נוצרים אינטרסים קיבוציים וקשרים הדדיים. הוא גם קו ההתנגדות הראשון לחיים של שעבוד, ותנאי להקמתם של מרחבים עצמאיים. הכילול מערער מבפנים את אחיזתו של הקפיטליזם בחיינו.

ערעור הקפיטליזם מבוצע באמצעות הפעולה המשותפת, כאשר הרצון המופשט בחיים משותפים (או פשוט הרצון בחיים) פוגש את המציאות הקונקרטית שמחייבת לקבוע כללים, להתנהל בקבוצה, לפעול יחד מתוך עמדה מעמדית משותפת או לזהות זירת מאבק שאינה זהותנית גרידא אלא צורך מטריאלי של קבוצה בעלת צרכים משותפים. כמובן הזה, נחלת הכלל הופכת למעבדה של פמיניזם סולידרי, מרחב להתנסות, למשחק וליצירת אופני פעולה. מתוך כך היא מחייבת להניח לסיסמאות כגון "סיסטרוד" ו"חיבור מאבקים" ולעבור לפעולות בכוח, שבמסגרתן אי־אפשר להימנע מהכורח להתמודד עם הקונפליקטים הגלומים בפעולה משותפת של קבוצה שבהכרח מכילה מגוון זהויות ורצונות אנושיים. פדריצי' מדגישה כי פעולת הכילול יוצרת קהילה מוכללת, קהילה פתוחה לכל מי שירצה לקחת בה חלק, שלוקחת בעלות על כל שלבי הייצור של המשאבים והתוצרים הנדרשים לשעתוק שלנו. נחלת הכלל הפמיניסטית היא מרחב פוליטי דינמי ומרובה תביעות. לא די לחלוק במשאבים; קבוצה סגורה שחולקת את משאביה ואת כוח עבודתה אך מתבססת על כוח עבודה זול ועל משאבי אדמה כבושים ומנוכסים, כדוגמת הקיבוץ הישראלי, אינה קהילה של נחלת הכלל ובוודאי אינה קהילה פמיניסטית. בתהליך הכילול נבנית סולידריות רדיקלית, נוצר מרחב מתחרה לקפיטליזם שבסופו של דבר יוכל גם להחליפו בכלכלה של חיים נטולי ניצול.

עם זאת, ראוי להדגיש שוב כי תהליכי הכילול אינם אוטופיים. הם מתרחשים כיום בשלל מרחבים: בקהילות עניות בניו יורק וביערות האמזונס, בקולקטיבים נשיים רדיקליים ובקהילות שורשיות שמקיימות מערכות תמיכה כלכלית וסולידריות חברתית, וגם בישראל בהקשרים רבים ומגוונים כדוגמת מנגנוני הגמ"ח של החברה החרדית או המאבק על הגישה לנחל העאסי. הפוליטיקה של נחלות הכלל היא גם פרוגרמה פוליטית ולא רק עדשה תיאורטית, והאופי המקומי של שתי הדוגמאות האלה מאפשר לקרוא אותה כפוליטיקה זהותנית מתבדלת – של קהילה החרדית או של תושבים מזרחים בעמק בית שאן. אך העדשה

התיאורטית של נחלות הכלל מאפשרת לראות בדוגמת הגמ"ח היבטים של פירוק הבעלות הפרטית ושיתוף משאבים חוצה קהילה, ובדוגמת המאבק על העאסי – את החזרת השטחים הפתוחים לידי הציבור לאחר שנוכסו על ידי קבוצה הגמונית, כפי שקרה במאבקים נוספים על גישה לאתרי טבע בישראל. פרויקטים כאלה יוצרים, גם בישראל של ימינו, שפה פוליטית ואופק מחשבה שחותרים תחת החלוקה הזדהותנית והעקרה מתוכן ל"שמאל" ו"ימין".

סולידריות וכילול כאופק פוליטי שמאלי-פמיניסטי

כאמור, הפוליטיקה של נחלות הכלל היא פוליטיקה שצומחת מלמטה, מתוך קהילות חיות ופועלות שמחזירות לדיהן שליטה על הנכסים שלהן ומקיימות משאים ומתנים מורכבים על אופני החלוקה והשימוש בהם, בתוך הקהילה ומול קהילות אחרות, מתוך נאמנות לעקרונות יסוד של צדק חלוקתי ומניעת ניצול מכל סוג. זוהי פוליטיקה איטית מטבעה, שכן נדרש זמן כדי לקיים תהליכים פוליטיים מורכבים – של גידול מזון, של יצירת משאבים גשמיים או של חינוך מחדש (של הקהילות הנוצרות, של מבנים חברתיים שמונעים מקהילות כאלה להיווצר, של המרחב הפוליטי כולו). לפעמים נדרש זמן כדי להחיות אדמה שוממה, ליצור יער בפארק עירוני, לבנות מבני דיור ציבורי-קהילתי. אלה אינן תגובות שיכולות לעצור מייד את המשבר הפוליטי המוביל להקצנת החברה ולהפיכתה ללאומנית, פטריארכלית ומיליטריסטית יותר, והן אינן יכולות למנוע הפיכה משטרית או את המבצע המלחמתי הבא. ובכל זאת, אלה תגובות פוליטיות שמציעות אופק מחשבה וראיית עולם שיכולה לחלץ אותנו מהתבוססות במדמנה של החלפת שלטון נצלני ולאומני אחד באחר עד אין קץ. אלה תגובות פוליטיות מכליליות ושלמות, שמשלבות בין סולידריות כלל-אנושית ובין דאגה למשאבי הטבע והמינים החיים לצידנו, שמאפשרות מחשבה על קיום אנושי בהרמוניה עם כל אלה ולא רק פירוק המשאבים הקיימים.

פדריצי מראה למשל כיצד אפשר לדבר על הזדקנות האוכלוסייה דרך עדשת נחלת הכלל באופן שאינו הופך את האוכלוסייה המזדקנת לאיום או לנטל על כתפי הצעירים (Federici 2012). היא מזכירה כי כולנו לכל הפחות שואפים להגיע לגיל זקנה, ומרביתנו נזכה להגיע לגיל כזה. לכן פעולה פוליטית שאינה כוללת אנשים בגיל זקנה, ואנשים בכל גיל שאינם מסוגלים לדאוג לצורכיהם, היא פעולה נגד החיים בכלל ונגד חיינו שלנו באופן אישי. היא מציעה לראות בצורך לדאוג לאנשים בגיל זקנה – ובהכללה, לדאוג לאנשים שאינם מסוגלים לספק את צורכיהם – סוגיית חלוקה-מחדש של משאבים, שעולה ממנה צורך בפעולה קולקטיבית שתספק תמיכה בלי להעמיס את מלוא הנטל של התמיכה על בני המשפחה, כפי שהמערכת הקפיטליסטית עושה כיום, ובפרט לא על נשות המשפחה. הפתרון הוא יצירת קהילות רב-גילאיות שיספקו טיפול קולקטיבי לקבוצת חברות וחברים שנזקקים לכך. יתרה מזו, פדריצי מראה כי המתקפות על נחלות הכלל, למשל שוק עבודה דורסני שתובע לעצמו את שעות הפנאי שהיו פנויות לחיים קהילתיים או שוק דיור מנשל

ומבוסס ג'נטריפיקציה שמפרק קהילות ויחסי שכנות, פוגעות ישירות באפשרות לשמר מעגלי תמיכה באנשים מבוגרים ולכן מחריפות את הקושי שלהם ושל משפחותיהם. לא התמשכות החיים היא הבעיה, אלא אופן הפעולה הקניבליסטי של הקפיטליזם, המאפשר קיום אנושי רק כל עוד זה משרת את צרכיו.

מבחינה פרקטית, זוהי תפיסת עולם שמציעה לבנות אלטרנטיבה מול מערכות רווחה מתפוררות ופוליטיקה שגוזלת מאיתנו את נחלות הכלל שלנו; היא מציעה בנייה אוטונומית של מערכות רווחה, מערכות בריאות, שיטות קהילתיות לייצור מזון. ובה בעת היא מחייבת שיח פוליטי שונה, כזה שאינו יוצא מנקודת המבט של הקניין הפרטי אלא מזו של נכסים משותפים. זו תגובה אפשרית להפיכה משטרית. היא אינה קוראת להחזיר את הסדר הלאומני-מעמדי הישן, אלא מציעה ניסיון עיקש ליצור קהילות שמייצרות סדר חברתי חדש כאן ועכשיו אך גם מתנגדות, מתוך סירוב או מתוך הפעלת כוח נגדי, למנגנונים הדרוסניים שקונים להם אחיזה הולכת וגוברת בחיים של כולנו.

בית הספר לממשל וחברה, המכללה האקדמית תל אביב-יפו

ביבליוגרפיה

- אנדבלד, מירי, ואורן הדר, 2017. "הערך הכספי של עבודת עקרת הבית" (פרסום מס' 126), ירושלים: מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי.
- אנדבלד, מירי, ועמית קפלן, 2022. "הערך הכספי של העבודה שלא בשכר (עבודה שקופה) – היבטי מיקרו ומקרו" (פרסום מס' 141), ירושלים: מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי.
- ארוצה, צ'ינציה, טיטהי בהאטצ'ריה וננסי פרייזר, 2022. פמיניזם ל-99%: מניפסט, בתרגום עדי מורנו, חיפה: נמלה הוצאה לאור.
- ברקוביץ, ניצה, 1996. "על 'עקרת הבית והחשבונאות הלאומית'", תיאוריה וביקורת 9, עמ' 189-197.
- הרצוג, חנה, 1994. "נשים ופוליטיקה: השסע בין הפרטי והציבורי", נשים ריאליות: נשים בפוליטיקה המקומית בישראל, ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל, עמ' 26-35.
- מאור, ענת (עורכת), 1997. נשים – הכוח העולה: קידום הנשים בעבודה – ניפוץ "תקרת הזכוכית", תל אביב: ספרית פועלים.
- ספרן, חנה, 2006. לא רוצות להיות נחמדות: המאבק על זכות הבחירה לנשים וראשיתו של הפמיניזם החדש בישראל, חיפה: פרדס.
- פולכרה, ננסי, 1996. "עקרת הבית והחשבונאות הלאומית", בתרגום איה ברזיר, תיאוריה וביקורת 9, עמ' 175-188.
- ראו, ג'זנתן, 2011. "נחלת הכלל החבויה", ג'רמי בנשטיין (עורך), קיימות: חזון, ערכים, יישום, תל אביב: מרכז השל והמשרד להגנת הסביבה, עמ' 124-131.

- Ehrenreich, Barbara, and Arlie R. Hochschild (eds.), 2003. *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*, London: Granta Books.
- Federici, Silvia, 1975. *Wages against Housework*, Bristol: Falling Wall Press.
- , 2004. *Caliban and the Witch*, New York: Autonomedia.
- , 2012. “On Elder Care Work and the Limits of Marxism,” in *Revolution at Point Zero: Housework, Reproduction, and Feminist Struggle*, Oakland: PM Press, pp. 115–125.
- , 2018. *Re-enchanting the World: Feminism and the Politics of the Commons*, Oakland: PM Press.
- Kaplan-Daniels, Arlene, 1987. “Invisible Work,” *Social Problems* 34(5), pp. 403–415.
- Marcuse, Herbert, 1964. *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*, Boston: Beacon Press.
- Mies, Maria, and Vandana Shiva, 1993. *Ecofeminism*, London: Zed Books.
- Vogel, Lise, 1983. *Marxism and the Oppression of Women: Toward a Unitary Theory*, New Brunswick: Rutgers University Press.
- Walby, Sylvia, 1990. *Theorizing Patriarchy*, Oxford and Cambridge: Wiley Blackwell.